

1. МОВОЗНАВСТВО

1.1. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ

УДК 802.0-3

Жук Л.Я.

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ ТЕКСТІВ ПРИКЛАДІВ (на матеріалі субмов економіки й психології англійської дидактичної літератури наукового функціонального стилю)

Поняття “*інтертекстуальність*”, уведене до наукового обігу Юлією Кристевой і генетично пов’язане з роботами М.М. Бахтіна, стало визначальним у лінгвістичних дослідженнях. Теоретичне осмислення проблеми інтертекстуальності почалося в 60-ті роки ХХ ст. і досі не втрачає своєї актуальності.

Відповідно до розробленої типології текстів прикладів у субмовах економіки й психології англійської дидактичної літератури наукового функціонального стилю,¹ за параметром джерела інформації, писемні тексти прикладів класифікуються як тексти авторські та тексти із чужим мовленням – цитатами, фрагментами чужих текстів, наприклад:

*For example, the noted economist Milton Friedman, a prominent of this view, argues that there is one and only one social responsibility of business – to use its resources and engage in activities designed to increase its profits so long as it stays within the rules of the game, which is to say, engages in open and free competition, without deception or fraud.*²

Це дає підставу стверджувати, що тексти прикладів із чужим мовленням мають інтертекстуальну природу. Домінантним видом інтертекстуальності у досліджуваних текстах прикладів у дидактичній літературі субмов економіки й психології наукового функціонального стилю є власне інтертекстуальність. Елементи інтертексту в знаковому просторі текстів прикладів маніфестують категорію інтертекстуальності.

В лінгвістиці інтертекстуальність може розглядатися як одна з категорій тексту,³ як наслідок текстувальності,⁴ як засіб контролю комунікативної діяльності у цілому.⁵ У витоків теорії інтертекстуальності стоять праці Ф. де Сосюра,⁶ М.М. Бахтіна,⁷ Ю.Н. Тинянова,⁸ Ю. Кристевой,⁹ Р. Барта,¹⁰ Ю.М. Лотмана.¹¹

Поняття інтертекстуальності пов'язується із теорією діалогічності тексту М.М. Бахтіна, незважаючи на те, що сам термін був введений Ю. Кристевою. Інтертекстуальність знаходимо у працях М.М. Бахтіна, в його розробці концепції текстової поліфонії. М.М. Бахтін розглядає текст як своєрідну монаду, що відображає у собі усі тексти (у межах) даної смислової сфери. При цьому спостерігається взаємозв'язок усіх смислів (оскільки вони реалізуються у висловлюваннях) та діалогічні відношення між текстами та усередині тексту.¹² Ю. Кристева розвиває положення М.М. Бахтіна про поліфонічність тексту в руслі теорії інтертекстуальності, стверджуючи, що текст складається, як із мозаїки, із цитат і є абсорбцією й трансформацією іншого тексту.¹³ Н.А. Фатєєва пов'язує “поліфонізм” тексту М.М. Бахтіна з поняттям “контрапункта”, зазначаючи, що “контрапункт” може трактуватися як одночасне суміщення двох і більше самостійних мелодій в різних голосах. Усі виміри “контрапункту” можуть бути розгорнутими відповідно до явищ міжтекстової взаємодії, й при цьому оголюється проблема організації часових планів при текстуальних зв'язках. Це відбувається, коли в тексті “зустрічаються” мінімум два тексти, один з яких у часі набагато випереджає щойно створюваний, тоді відбувається включення двох авторських голосів у різних темпоральних зрізах, і при цьому “старший” голос буцімто обганяє “молодший”, поєднуючи з ним у своїй новій семантичній фазі.¹⁴

З точки зору читача інтертекстуальність забезпечує (1) більш поглиблене розуміння тексту або (2) переборювання нерозуміння тексту (текстових аномалій) за рахунок встановлення багатомірних зв'язків з іншими текстами.¹⁵ З інтертекстуальністю пов'язана проблема залежності інтерпретації тексту від переносу смислів з інших творів одного автора, що інколи обумовлено їх розташуванням в одній збірці. Але навіть якщо твір ізольований, читачі все одно намагаються тематично співвіднести його з іншими працями того ж автора.¹⁶

Текст та інтертекст не зв'язані між собою як “донор” і “реципієнт”, і їх відношення не зводяться до примітивного уявлення про “запозичення” й “впливи”. Завдяки інтерпретанті відбувається перехрещення і взаємна трансформація смислів обох текстів і з'являється те, що М.М. Бахтін називав “смысловими гібридами”.¹⁷

Зустрічаються різні термінологічні системи інтертекстуальності та розроблено різні класифікації форм інтертекстуальності. Найбільш розробленою уявляється система форм інтертекстуальності тексту Н.А. Фатєєвої. Нею виділено наступні форми: (1) власне інтертексту-

альність (цитати, алюзії), (2) паратекстуальність – відношення тексту до свого заголовка, епіграфа, післямови, (3) метатекстуальність – переказ чи посилання на претекст, (4) гіпертекстуальність – висміювання чи пародіювання одним текстом іншого, (5) архітекстуальність – жанровий зв'язок текстів, (6) інші моделі і випадки інтертекстуальності – інтертекстуальні тропи та стилістичні фігури.¹⁸ Схожа класифікація форм інтертекстуальності була запропонована раніше Ж. Женеттом, п'ять перших позицій якої збігаються з попередньою класифікацією.¹⁹

В термінах класифікації Ж. Женетта та Н.А. Фатеевої основним типом інтертекстуальності для текстів-прикладів є відношення власне інтертекстуальності.

Інтертекстуальність – це “створення мовних конструкцій, “текст в текст” і “текст про текст”, що пов'язано з активною установкою автора тексту на діалогічність, яка дозволяє йому не обмежуватися лише сферою своєї суб'єктивної, індивідуальної свідомості, а вводити у текст водночас декількох суб'єктів висловлення, які є носіями різних художніх систем”.²⁰ Таке розуміння інтертекстуальності знаходимо і у І.В. Арнольд.²¹ Р. Барт кваліфікує інтертекстуальність як перспективу великої кількості цитат, як міраж, зітканий із безлічі структур.²² У знаковому просторі тексту інтертекстуальність (або інтерсеміотичність) фіксується ще й як вставка у текст фрагментів чужих текстів, згадування про факти, події, персонажі, які описані у чужих текстах.²³

Інтертекстуальність текстів-прикладів в субмовах економіки й психології дидактичної літератури виявляється в їхніх зв'язках з іншими текстами інших вчених, з їх концепціями, про що свідчить велика кількість посилань на праці інших дослідників, пряме чи непряме цитування їх праць, вилучення та асимілювання текстами прикладів інших текстів з інших контекстів – з інших сфер людської комунікації, з інших функціональних стилів. Звідси випливає, що вони знаходяться в діалогічних відносинах: “...усякий текст вбирає в себе інший текст і є реплікою в його сторону”.²⁴

Розглянемо ілюстрацію, де автор наводить у тексті прикладу думку іншого авторитетного автора цитатою. Цитата є конструкцією “текст в текст”:

Dialogue Instead of Debate

A steel mill in the Midwest had endured 30 years of labor-management animosity. Most recently, intensive downsizing had wrecked the company. The largest plant shrunk to 1,000 people, from a peak of 5,000.

People called each other names, threw chairs, stormed out of meetings, and staged work slowdowns. Neither management nor labor trusted the other, and both sides doubted that reconciliation was possible. But tough competition from mini-mills forced them to try to cooperate. So they agreed to try a participative total quality improvement process, and formed joint problem-solving committees.

In the initial meetings, consultants helped the groups to communicate more constructively. Instead of placing blame and resurrecting old conflicts, people tried to step away from the past and really think about the future. They began talking honestly about concerns, and openly considered other viewpoints.

The process was not an easy one; it took time, effort, and courage. But eventually, for the first time, managers and union personnel began to talk about the business as theirs. They came to recognize that they all were part of the same organization, and they began to think together rather than separately.

According to the union president, the old antagonism is a thing of the past. "That's gone. Now we are looking at the future." The CEO describes it this way: "The process became a method of exchanging thoughts and realizing that none of us have the answer, but together we might have a better answer."

*Source: Reprinted by permission of publisher, from *Organizational Dynamics*, 1993.²⁵*

Це фрагмент тексту прикладу, який має свій заголовок, виділений графічно, й має посилання (Source) автора на джерело. Таким чином, текст прикладу складається з одного тексту, в який вставлений уривок з іншого мовленнєвого твору, що стає частиною мовленнєвого твору, але продовжує виділятися в ньому. Інтертекстуальність інтегрує у творі традиційні стилі, способи мислення, структурну організацію тексту.

Наступними двома текстами прикладів із субмов психології та економіки проілюструємо наявність в них фрагментів інших текстів та згадувань про факти й інші персонажі:

(1) To illustrate how both genes and environment mold human behavior, let's examine one of the first systematic studies ever undertaken to separate their effects. According to anthropologist Ashley Montagu (1971), Frederick II of Germany was curious about what kind of language humans would speak if they weren't brought up in a specific culture. He believed classic Greek would be the emerging language by nature without interference of the nurturing culture. He separated several infants from their mothers and placed them on an island with caretakers who had been

rendered mute to insure that the infants would hear no language. The experiment had to be abandoned when the minimal care provided by the environment resulted in the death of all the infants.

*Even though the king was unable to confirm his beliefs about language, his experiment illustrated several important characteristics about the interaction between nature and nurture.*²⁶

*(2) A good example is the answer given by a janitor at a defense contractor, a manufacturer of helicopters, when asked whether he considered his job important or not. His response, as he continued sweeping the floor, was "I know that a clean environment contributes to a low defect rate. My cleaning of these floors contributes to keeping our helicopters flying and therefore minimizing loss of life".*²⁷

Виявлено, що функціональною особливістю текстів прикладів є інтеграція декількох смислів, які сконцентровані навколо єдиного смислу повідомлюваного. Наведені тексти прикладів засвідчують правдивість наступної тези про те, що інтертекстуальність пов'язана із теорією функціональних стилів, *"яка виявляється в синкретизмі різних функціональних стилів, та з жанровим варіюванням. У рамках кожного функціонального стилю діють протидіючі тенденції – доцентрова та відцентрова. Перша забезпечує сталість функціонального стилю, друга – динамічність і суміщення (синтез) різних функціональних стилів і різних жанрів у рамках одного тексту. Таким чином, обидві тенденції пов'язані з інтертекстуальністю"*.²⁸

Інтертекстуальність сприяє реалізації категорій зв'язності та цілісності тексту. Інтертекстуальність – це складник широкого родового поняття, так би мовити, інтер/.../альності, під яким розуміється, що смисл художнього твору повністю чи частково формується за допомогою посилання на інший текст, який знаходимо у творчості того ж самого автора, у сусідньому мистецтві, сусідньому дискурсі чи дотеперішній літературі.²⁹

Взагалі, інтертекстуальність визнається умовою існування будь-якого тексту, тому що будь-яке висловлення (текст) є перетинанням висловлювань (текстів) чи в усякому разі базується на іншому висловленні (тексті).³⁰ Текст визначається як інтертекст, як галактика означаючих, а твір – ефект тексту, видимий результат текстової роботи, що відбувається на другому плані, шлейф, що тягнеться за текстом.³¹

Встановлено, що автор включає у тексти прикладів широкий культурний інтертекст. Функціональною особливістю текстів прикладів є інтеграція декількох смислів, які сконцентровані навколо єдиного смислу повідомлюваного.

Дослідження показує, що особливістю текстів, що включаються, є те, що автор включає у тексти прикладів широкий культурний інтертекст (різножанрові тексти). Приміром, ILLUSTRATIVE EXAMPLE * Stories That Influence Organizational Culture взято з *Tom Peters and Nancy Austin. A Passion for Excellence. – New York: Random House, 1998*;³² текст прикладу “Entrepreneur’s Creed” – з *J. Timmons. New Venture Creation. – N.Y.: Burr Ridge, Ill: Richard D. Irwin, 1991*.³³

Щодо текстів прикладів, що включають інші тексти, то вони утворюють гіпертекст, одержують нове висвітлення й конструюються за принципом складної конструкції, яка сполучає два чи навіть три багатозначні тексти, які водночас є елементами однієї структури. Центруючий текст не руйнується при цьому.

Подальші розвідки у цьому напрямку мають на меті дослідити інтертекстуальну природу текстів-включань у політичному дискурсі.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Жук Л.Я. Приклад як тип тексту: лінгвостилістичні та прагматичні аспекти (на матеріалі англійської дидактичної літератури): Дис. ... к.філол.н.: 10.02.04. – Харків, 2005. – С. 53-66.
2. Certo S.C., Peter Paul. Strategic Management: A Focus on Process. – USA: McGraw-Hill, Inc., 1993. – P. 225.
3. Воробьева О.П. Текстовые категории и фактор адресата. – К.: Выща школа, 1993. – С. 28.
4. Лукин В.А. Художественный текст. Основы лингвистической теории и элементы анализа. – М.: Издательство “Ось-89”, 1999. – С. 69.
5. Beaugrande R. de and Dressler W. Introduction to Text Linguistics. – London: Longman, 1981. – P. 215.
6. Сосюр, Фердінан де. Курс загальної лінгвістики / Пер. з фр. А. Корнійчук, К. Тищенко. – К.: Основи, 1998. – 324 с.
7. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1989. – 424 с.
8. Тынянов Ю.Н. О пародии // Поэтика. История литературы. Кино. – М.: Наука, 1977. – С. 284-310.
9. Kristeva J. Sémiotiké: Recherches pour une sémanalyse. – Paris: Seuil, 1969. – 379 p.

10. Барт Р. От произведения к тексту // Избранные работы: Семиотика. Поэтика / Сост., общ. ред. и вступ. ст. Г.К. Косикова. – М.: Издательская группа “Прогресс”, 1994. – 615 с.
11. Лотман Ю.М. Семиосфера: Культура и взрыв: Внутри мыслящих миров: Статьи, исследования, заметки. – СПб.: Искусство, 2000. – 704 с.
12. Фатеева Н.А. Контрапункт интертекстуальности, или Интертекст в мире текстов. – М.: Агар, 2000. – С. 301.
13. См. сн. 9, с. 225.
14. См. сн. 12, с. 5.
15. Там же, с. 16.
16. Widdowson H.G. Practical Stylistics. – Oxford: Oxford University Press, 1992. – P. 204.
17. См. сн. 12, с. 23.
18. Там же, с. 133-151.
19. Genette G. Palimpsestes: La litterature au secondre degre. – Paris: Seuil, 1982. – P. 26.
20. См. сн. 12, с. 4-5.
21. Арнольд И.В. Стилистика. Современный английский язык: Учебн. для вузов. – 5-е изд., испр. и доп. – М.: Флинта; Наука, 2002. – С. 71-72.
22. См. сн. 10, с. 39.
23. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникативности: Монографическое учебн. пособ. – К.: ЦУЛ, “Фитосоциоцентр”, 2002. – С. 237.
24. Кристева Ю. Бахтин, слово, диалог и роман // Вестник Московского ун-та: Серия “Филология”. – 1995. – № 1. – С. 102.
25. Bateman Th.S., Snell S.A. Management. Building Competitive Advantage. – 3d d. – N.Y.: Irvin, The McGraw-Hill Companies, Inc., 1996. – P. 431.
26. Halonen Jane S., Santrock John W. Psychology: Contexts of Behavior. – Boston: McGraw-Hill Companies, Inc., 1996. – P. 59.
27. Cats-Baril William L., Thompson Ronald L. Information Technology and Management. – Chicago: McGraw-Hill Companies, Inc., 1997. – P. 274.
28. Тураева З.Я. Лингвистика текста на исходе второго тысячелетия // Вісник Київського лінгвістичного університету 1999: Серія “Філологія”. – К.: КДЛУ, 1999. – Т. 2. – № 2. – С. 22.
29. Смирнов И.П. Порождение интертекста (Элементы интертекстуального анализа с примерами из творчества Б.Л. Пастернака)

- ка) // Wiener Slawistischer Almanach. – 1985. – Sonderband 17. – С. 12.
30. См. сн. 9, с. 146.
31. Бахтин М.М. Автор и герой: К философским основам гуманитарных наук. – СПб.: Азбука, 2000. – С. 40.
32. См. сн. 2, с. 144-145.
33. См. сн. 25, с. 218.